

L'Alei-alei a Capdepera

Alei-alei
Capdepera. Nadal 2019

Eclats
recomanades
de 6 a 12 anys.
sempre amb
adults.

Dissabte, 14
A les 18h al Teatre: Projecció del documental
"L'*Alei-alei*, la tradició recuperada".

Diumenge, 15
A les 11h al mercat de Nadal: taller de faies
A les 18h a la plaça de l'Orient: encesa de faies, cantarem l'*alei-alei*
i partirem cap el carrer Fondo- Goya - Major- Plaça vella- Carrer Alt - Pla den Cosset.

Ho organitza: Obreria de l'Esperança, Ass Cap Vermell i Ass empresarial de Capdepera. Hi col·labora: Ajuntament de Capdepera

LA BIBLIOTECA DEL GOLEA
Capdepera
2020

Sumari

Presentació

3

Orígens i significat de la festa. Alei-alei
i la tradició nadalenca de Capdepera

Joana Colom Brunet

5

Es carrer de la Mar

Llorenç Tous

8

Alei-alei. Testimoni i bon record d'un gabellí

Llorenç Tous

9

Entrevista a Xavier Pedrals, de la Fia-faia a l'Alei-alei

11

L'expressió «Alei-alei». Etimologia i ús

Pere Orpí

17

L'expressió «Alei-alei» en publicacions

Pere Cortada

20

Alei-alei: Nadal, infants i foc: del bisbetó a la passió pel foc

Pere Cortada

23

El càrritx i les faies de l'Alei-alei

30

La data

32

Per què l'Alei-alei ha de ser una festa d'interès cultural

33

Àlbum fotogràfic i documental en vídeo

34

Presentació

Capdepera ha recuperat una ancestral tradició vinculada a les festes del solstici d'hivern: ***l'Alei-alei***. La festa consisteix a encendre unes torxes anomenades «manats de faies», fetes amb les tiges de la flor del càrritx, i recórrer els carrers del poble per part dels infants mentre es canta una enigmàtica cançó popular:

**Alei, alei,
penjat amb un cabell.
Anit, anit,
un gall farcit.
Demà, demà,
el mos hem de menjar.
I passat demà,
el mos hem d'acabar.**

La festa se celebrava el dissabte de Nadal, tot just haver-se fet fosc, coincidint amb les celebracions precristianes del renaixement del sol (el dia s'allarga) a través del foc.

Durant la nit del 24 de desembre, nit de Nadal, són moltes les poblacions mediterrànies on era costum encendre focs, ja fos en forma de fogueres o bé mitjançant torxes fetes amb tot tipus d'herbes. Aquesta és una pràctica hereva d'ancestrals ritus propiciatoris de la fertilitat i d'expulsió del mal.

Assenyala Manel Carrera que «el foc havia estat un element característic de les festes i ritus vinculats al solstici d'hivern. Segons James Frazer, quan a Egipte el 25 de desembre era el dia de la nativitat del Sol segons el calendari julià, els celebrants sortien a mitjanit i cridaven: «La Verge ha parit! La llum està augmentant!». Representaven el Sol naixent amb la imatge d'un nen que era ofert per a la seva adoració i encenien grans lluminàries» (www.festes.org).

Com diu Xavier Pernal, historiador i investigador de les festes de foc al Pirineu, «L'Alei-alei és una cosa absolutament excepcional. No podeu deixar de perdre una riquesa com aquesta. Té moltes semblances amb la

«fia, faia». Que la Unesco hagi fet Patrimoni de la Humanitat les falles del Pirineu és perquè és excepcional que un ritual tan antic es mantingui al llarg dels segles i s'hagi sabut conservar».

L'any 2018 tres associacions de Capdepera (l'Obreria de l'Esperança, l'Associació Empresarial Gabellina i l'Associació Cultural Cap Vermell) van iniciar el procés per recuperar la festa més antiga del municipi i de la qual ja només quedaven rastres en la memòria oral dels més vells del poble. Tot veient les semblances amb la festa de la **Fia, faia** de Bagà i de Sant Julià de Cerdanyola (declarades Patrimoni Immaterial de la Humanitat per l'Unesco) i de **les aixames** de Xixona (Alacant).

Al present document presentam un conjunt d'articles de recerca sobre els orígens, activitats, significats, etimologia i materials d'aquesta festa. Adjuntam un vídeo-documental on entrevistam 12 persones que deixen testimoni de la festa a Capdepera. Un d'ells, Pedro Orpí, té 103 anys.

Orígens i significat de la festa
«Aleí-aleí»,
 la tradició nadalenca de Capdepera

Joana Colom Brunet

Quan jo era molt joveneta, i d'això ja fa un grapat d'anys, ara no cal dir quants, el dissabte de Nadal a entrada de fosca tots els al·lots del poble sortíem al carrer amb un manat de faies a fer *Aleí-aleí*.

Unes quantes setmanes abans els nostres pares o padrins havien anat a la muntanya a tallar les faies. Els al·lots, en esser més grans, hi anaven tots sols. En tenir els manadets fets les dúiem al forn de la vila per posar-les a dins la buada (els forns de llenya, que llavors ho eren tots) tenien un espai al damunt i aprofitant l'escalfor que donava el forn hi posaven els pans a tovar.

Doncs bé, noltros hi posàvem les faies per a que estiguessin ben seques i prenguessin aviat.

Així tot estava a punt per començar el truí, un truí que a jo m'agradava molt. Començàvem un foc enmig del carrer que servia per encendre les faies i també per tirar-hi el manat quan ja s'acabava i no el podies tenir a les mans perquè te cremava. Quan el manat tenia molt de cremaió tiràvem el cremaió dins el foc i lo que quedava cremava més bé. També aprofitàvem el foc per botar-hi per damunt; tot plegat era cantar i jugar amb el foc.

Quan teníem el manat ben encès començàvem a córrer pels carrers cantant:

Aleí-aleí,
penjant amb un cabell.
Anit anit,
un gall farcit.
Demà, demà,
el mos hem de menjar.
I passat demà,
el mos hem de acabar.

Els més petits hi anaven amb els pares i els més grans hi anaven tots sols. Els més agosarats pujaven al castell i la majoria corrien pel seu barri, així que hi havia petits foguerons pertot arreu.

Un dels carrers on hi havia més foguerons era el carrer de les Coves, un carrer on hi havia molts d'al·lots i endemés hi pujaven tots el del carrer Esparreguera, perquè el de les Coves era més pla.

Moltes vegades me vaig demanar: Què deu significar tot aquest foc i aquest alei-alei penjant amb un cabell el dissabte de Nadal? L'única cosa que quadrava era lo del gall farcit.

Però, gall farcit a part, mai no hi vaig trobar una resposta.

El passat mes de desembre el comitè intergovernamental de la Unesco, reunit a Namíbia, ha declarat Patrimoni Immaterial de la Humanitat les falles del Pirineu, una festa que Catalunya comparteix amb territoris del sud de França, Aragó i Andorra. Es valora que sigui una candidatura transfronterera que compti amb el suport de tres estats i presentada pel govern d'Andorra i també que la iniciativa hagi sortit de les entitats organitzadores de les Falles.

Són 63 pobles del Pirineu que pels voltants del solstici d'estiu, data que coincideix més o menys amb la festa de San Joan, celebren les falles. Una excepció és la Fia Faia de Bagà i de Sant Julià de Cerdanyola, que se celebren durant la nit del 24 de desembre. És una tradició nadalenca d'origen precristià. La festa consisteix en la crema d'unes torxes, les «faies», el capvespre de la nit de Nadal a partir del tradicional «toc d'oració».

En català antic els baganesos feien ieisme; és a dir, pronunciaven la ll palatal enmig de paraula com una i. Així diuen 'faies' en lloc de 'falles'. I aquest fenomen fonètic també el feim a a Mallorca. Per això sempre hem dit –i deim– *faies*.

Abans d'iniciar-se la crema general s'encén una foguera a la muntanya, al lloc on es pon el sol, i des d'allà el foc és transportat a la població per un grup de fallaires, en una vistosa davallada nocturna.

Els portadors, en arribar al poble, reparteixen el foc a la resta de fallaires. Aquest moment s'acompanya del següent càntic: *Fia faia, que nostre Senyor ha nascut a la paia*.

Quan les torxes queden ben curtes es fa una foguera sobre la qual solen saltar els joves. I al seu voltant es forma una rotllana de ball i foc. Amb la resta es fan torrades, les quals són untades amb allioli de codony.

A Bagà s'escull un baró i una baronessa, que són els que presideixen els actes de la festa i donen el tret de sortida a la crema de faies.

La *fia faia* és una festa ancestral que prové del culte al solstici d'hivern, l'actual Nadal pràcticament generalitzat amb les antigues religions de base agrària.

Cada any, quan arriba la nit més llarga de l'any, els fallaires celebren la fia faia, que ha estat considerada una pregària ritual per aturar

l'escurçament dels dies i l'avenç de la foscor i aconseguir que la durada del dia torni a créixer. També se li han atorgat altres significacions que s'haurien anat oblidant al llarg dels segles, com ara ser un element de protecció de la família, aportar fertilitat a la terra, etc. El foc, símbol del sol, de la muntanya i baixar-lo cap al poble serveix per purificar els camps i els boscos, purificar la població i preservar-la dels mals esperits.

Alhora, tot i que es creu que la festa és d'origen precristià, recorda el naixement de Jesucrist, ja que en moltes religions el foc significa la fecunditat i el naixement.

La festa està documentada des del segle XI. Vet aquí que en l'arrel d'aquest reconeixement i declaració de Patrimoni immaterial de la Humanitat de les falles del Pirineu he trobat la resposta a la pregunta que sempre m'havia fet de nina cada any en *fer l'Alei-alei*.

He tengut una gran alegria quan he descobert que l'*Alei-alei* i les falles del Pirineu tenen les mateixes arrels i que els gabellins conservàvem, malgrat no ser-ne conscients, una festa d'un origen tan antic i tan carregada de simbolismes com aquesta de les faies; si fins i tot ho deim com ells –o ells ho diuen com noltros–. Una tradició que malauradament hem oblidat, i que ens ha de fer sentir orgullosos a tots els gabellins en veure que Capdepera era tal vegada l'únic poble de Mallorca en celebrar-ho (els estudiosos ens ho hauran de confirmar).

Per altra part, crec que tenim el deute de restaurar aquesta festa tan guapa i tan divertida.

El cert és que ho he comentat amb molta de gent i tothom ho recorda com una festa molt agradable».

Es carrer de la Mar

Llorenç Tous *Col·lecta*

canonge de la Seu

Davant sa cotxeria de can Dama es dissabte de Nadal feien un fogueró, com a moltes altres bandes des poble. «Fèiem *Alei-alei!*», una vella cançó que cantàvem i que deia així:

Alei-alei!
penjant amb un cabell!
Anit, anit, un gall farcit...
Demà, demà,
els mos hem de menjar!

Ho cantàvem corrent per tot es poble, fins a Vila Roja, amb un manat de falles encès. Abans havíem anat a sa muntanya a tallar-les i per tal que cremessin bé, les havíem duites al forn per torrar-les un poc. Deien si era un costum de quan la nit de Nadal pujaven a Matines al Castell amb un manat de falles enceses per fer llum. Devora el fogueró estaven les mares que tenien nins petits en braços perquè no podien córrer.

Ceinos de Campos, 12 de maig 2014

Article publicat a *Cap Vermell* el 13 de maig de 2014

Alei-alei.

Testimoni i bon record d'un gabellí

Llorenç Tous *Col·lecta*

canonge de la Seu

Era temps de matances i els al·lots no fèiem més que nosa enmig del trull que aquell dia canviava totalment la casa. Tot començava de bon matí i no solia faltar una brusca per començar. Mort el porc, ho entraven tot a *cobru*, com i on podien.

Als al·lots ens marxaven a la muntanya a cercar gatoves i *faies*. Mestre Biel *Forner*, del carrer del Col·legi, ens deixava posar les *faies* dins el forn per torrar-les un poc a fi que per Nadal cremassin bé. Prop de migdia, davallàvem dels Molins o de dalt del cementeri amb un rossegall llargarut, amb les gatoves enfilades a una corda, una per una, i entrada de fosca començàvem el foc en el carrer de la Pau, un nom ben encertat per a aquell temps sense cotxes; tot el trànsit el fèiem nosaltres amb el cèrcol que trèiem de les rodes de *cotxu*, en sortir de l'escola fins que encenien els llums i tocaven les *Ave Maries*. Entrada de fosca començàvem el foc de gatoves en el carrer de la Pau i en filera, d'un en un, botàvem per damunt la flamarada; més de dos en sortíem amb les celles cremades. Generalment no travelava ningú.

Finalment, arribava el dissabte de Nadal. En el carrer de la Mar, davant la porxada de can Dama, encenien un fogueró entre l'amo en Mateu *Dama*, en Toni Morey i l'amo en Joan *Climentó*. Aquest, cada any ens feia enveja a tots perquè sortia amb una canya i a dalt hi penjava una sobressada, l'arrambava dalt de la flamarada un pic i un altre, enmig d'una cridadissa dels assistents. Tots els veïnats enrevoltaven el foc i també les mares que encara duïen el nin en braços. Els més grandets, amb un manat de *faies* enceses, corríem pel poble, arribàvem fins a dalt del Carrer *Fondu* i es Sitjar, cridant:

*Alei-alei,
penjat amb un cabell,
anit, anit,*

*un gall farcit,
demà, demà,
el mos hem de menjar.*

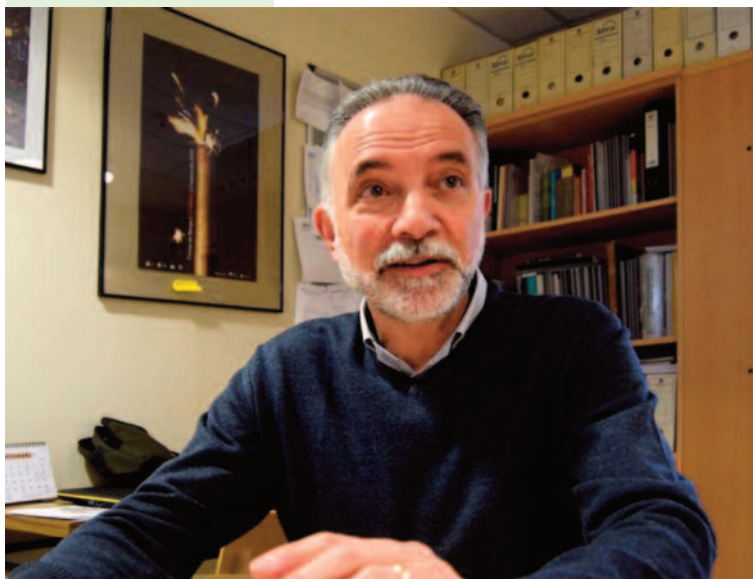
I a córrer s'ha dit! Un pic i un altre repetíem la mateixa cançó:

*Alei-alei,
penjat amb un cabell,
anit, anit,
un gall farcit,
demà, demà,
el mos hem de menjar.*

Els més vells, i també el rector, ens deien que era un record del temps quan pujaven a matines al Castell, la nit de Nadal, per celebrar el naixement de Nostre Senyor. Fins aquí el testimoni i bon record d'aquest gabellí.

Entrevista a Xavier Pedrals, de la Fia-faia a l'Alei-alei

«Xavier Pedrals Costa és el Director de l'Arxiu Comarcal del Berguedà i un gran coneixedor de la Fia-Faia. Especialitzat en la recerca del patrimoni festiu, ha escrit diversos llibres sobre el tema. Des de la primera vegada que parlàrem mostrà un gran interès sobre l'Alei-alei gabellí i les semblances amb la seva festa. El visitàrem a Berga i, certament, confirmàrem que és un pou de saviesa i que ho explica amb tanta passió que encomana l'entusiasme».

Quines semblances i diferències veus tu entre la Fia-faia i l'Alei-alei?

Abans de començar he de dir que l'Alei-alei sols l'he vist només per vídeo i en la pàgina web de *Cap Vermell*. En tot cas, la primera cosa que em va sorprendre és que li digueu faia, com nosaltres, que és una manera dialectal gavanesa i vostra de dir 'falla'; que és la mateixa falla de tots els Pirineus. La falla és una torxa que es crema. I la segona gran coincidència és que es facin pel solstici d'hivern.

Això és el poc del que ens queda de creences molt antigues, molt anteriors al cristianisme, que els primers cristians van tenir l'habilitat de que ja no podien suprimir-les, les incorporaven.

Els mormons diuen que Jesús va néixer a l'abril. Altres investigadors diuen que va néixer el juliol. El que és segur és que no va néixer el dia 25 de desembre. Això està clar. El 25 de desembre és el dia que es commemora el naixement. Tampoc va morir exactament per Setmana Santa, també és una commemoració. Llavors es va fer néixer Jesús el 25 de desembre per substituir tots els cultes antics que hi havia en aquest dia, perquè era el dia del solstici i amb això sí que hi creien tots els pobles que es dedicaven a l'agricultura i la ramaderia, sobretot a l'agricultura.

Entrevista publicada a
Cap Vermell el 11 de setembre de 2019

I això és una cosa comuna a tota la conca mediterrània. Però les faies només les feiem la gent de la nostra mateixa cultura. Aquest tipus de falles, en el fons, era una pregària al sol perquè els dies no es fessin més petits. Llavors, amb l'última llum del sol; i això encara es fa per falles a Sant Julià de Cerdanyola, quan el sol torna vermelles les muntanyes i és l'última llum que arriba, s'encén el foc amb aquella escalfor del sol per conservar la llum i es manté encesa fins a l'alba del dia següent per comprovar que els dies ja s'estan allargant una miqueta.

Això, concretament, era el solstici. Quan el papa Gregori va canviar el calendari del dia 24, que era el tradicional, i va passar al dia 21, però la gent per inèrcia no podia canviar totes les festes i ho van deixar el 24.

Com a estudiós del tema, què en penses, d'aquesta festa? En principi a Capdepera s'ha traslladat al darrer cap de setmana abans de Nadal, que coincideix amb el mercadet de Nadal del poble. Creus que és correcte?

Tenim la sort de conservar un ritual que és mil·lenari que molt probablement és prehistòric i que ve de cultes i creences dels nostres avantpassats, que es perden en la llunyania dels temps. És una cosa absolutament excepcional. No podeu deixar de perdre de cap manera una riquesa. Aviam, que la Unesco hagi fet Patrimoni de la Humanitat les falles no és només perquè s'ha fet una bona memòria i una bona i un bon treball, sinó perquè és excepcional que un ritual tan antic es mantingui al llarg dels segles i s'hagi sabut conservar.

Per ser fidel a la creença originària, penso que, si podeu, s'hauria de mantenir el dia 24. S'hauria d'encabir dintre de Nadal. Ja sé que Nadal és molt atapeït de coses però per a nosaltres, per exemple, a Cerdanyola i a Gavà, la Fia-faia està acotada completament per fer-la entre ben dinat i que s'acabi com a màxim màxim a les vuit del vespre, perquè la canalla se'n va anar a fer el tió i se'n va a fer l'àpat de Nadal i no trepitja res. S'ha de combinar perquè sigui compatible.

Tenir l'*Alei-alei* és tenir una riquesa a casa que es mereix tot el respecte i es mereix que li doneu una nova vida.

Per a que una tradició es mantingui ha d'estar adequada al temps. Nosaltres, per exemple, abans cridàvem unes paraules, es deien algunes cançons:

«Fia faia, que nostro senyor ha nascut a la palla...»

i coses d'aquest tipus. Però ara no es canta, costa molt. Abans es cantava als dinars de família. Ara no es fa, perquè hi ha la música enllaunada i poses la ràdio, poses el CD o el que sigui. Llavors, per exemple, s'ha hagut d'incorporar la música intentant respectar els cants tradicionals que no

hi desencaxin per fer una música tradicional que hi lligui. Sempre cada època deixa a les festes tradicionals una petjada. La petjada que s'hauria de deixar és mantenir-la i adaptar-la a la nostra època per garantir que es conservi. I una altra cosa, pel que jo he vist vosaltres ho feu amb la canalla; nosaltres, també. En aquests últims anys només la canalla, però històricament els grans també hi havien sigut. Hi ha d'haver una manera que la festa, per a que sigui ben viscuda, hi ha de participar tothom i hi ha d'haver un espai tant per a nens com per a grans.

Jo no sé l'origen de com aquesta festa ha arribat a Capdepera. No sé si els pobladors originaris de Capdepera venien d'algun lloc on això s'ha fet. Sé que és una zona amb molta riquesa prehistòrica i aquest és un culte prehistòric, però m'agrada moltíssim que enllaci amb les mateixes paraules. Per a mi és com un misteri. Jo no sé ben bé què significa 'alei'. Penso que era només un crit com d'admiració; no sé exactament què significa.

Pere Orpí, un capellà de Capdepera i gran intel·lectual, diu que el més segur sia l'apòcope, la contracció de la paraula 'AL·LELUIA'. També a les *Rondaies mallorquines* surt aquesta expressió com volent dir 'aquest no hi toca...'

El cas s'hauria de mirar, perquè amb el pas del temps les festes van canviant de nom. La Patum de Berga abans era la Bulla del Santíssim Sagrament; o sigui, en una qüestió religiosa hi havia un moment de distracció per a la gent. La bulla és una paraula de la família de 'bullícia'. Després se'n va dir El bullici del Santíssim Sagrament i avui dia es diu Patum a partir d'una cosa tan simple com el tabal, un tambor molt gran que quan el toques fa «patum». I d'aquesta manera s'ha simplificat el nom de la festa. O sigui, ha canviat. Així doncs, que avui dia de la vostra festa en digueu *Alei-alei* és perquè aquest és el nom que us ha arribat; no vol dir que sigui el nom originari.

Contau-nos, com heu recuperat la festa?

La festa a Bagà no s'ha deixat de fer mai. S'ha deixat de fer per la Guerra Civil en alguns pobles del Pirineu que sí que la van deixar de fer. Molts pobles d'Andorra la van deixar de fer i l'han recuperada ara, perquè encara està en la memòria de gent. I és ben lícit recuperar-la. Perquè amb la democràcia que tenim s'han alliberat moltes forces de l'ànima popular i les festes tradicionals agafen empenta a tot arreu. Si us hi fixeu, no només són aquestes festes de molta tradició, sinó que el tema de gegants, capgrossos, tot el tema d'aquesta festa popular, s'allibera i la festa és una necessitat de nosaltres mateixos, perquè és la nostra identitat. Són moltes coses que venen de la identitat de cada poble. Els baganesos n'estan orgullosos; els cerdanyolencs n'estan orgullosos, però si anau a Isil tota la

vall, tots els petits poblets de la vall, n'estan orgullosos. Hi participen i ajuden amb la baixada de les falles d'Isil. Per tant, penso que no només ho heu de ressuscitar -que ja ho heu fet-, sinó que ho heu de mantenir.

També succeeix que no hem trobat cap document que parli de l'*Alei-alei*, sols tenim els testimonis de la gent major de 70 anys que ho ha fet i creu que tota la vida s'ha fet. I, certament, quan parles amb ells, en esmentar aquesta festa se'ls eixampla el cor sols recordar-la... «Quan el pare posava a assecar les faies damunt el forn...».

Bé, quan vaig fer el primer llibre d'investigació de la Fia-faia el 2007, la Fia-faia, ancestral, màgica, única; doncs què va passar? Que vaig córrer als arxius com a historiador i arxiver, doncs vaig anar a diversos arxius, a l'arxiu eclesiàstic de Bagà. No hi ha rastre, i al final l'arxiver del bisbat de Solsona, que era un mossèn molt pràctic, em va dir: «Miri, jove. No cal que busqui cap document. La Fia-faia no generava cap despesa, no generava cap ingrés. Per tant, no trobarà cap paper». M'ho va dir així de clar. Jo tinc l'esperança que vosaltres podeu estar una mica més de sort, perquè aquí l'arxiu es va cremar al segle XVIII. La qüestió és que els capellans, els mossens, quan fan la successió d'un mossèn a l'altre, tenien un llibre que es diu consuetà, on escriven la tradició religiosa de cada poble perquè, quan vingui un mossèn nou, sàpiga que per Sant Antoni passa això, que tal dia es beneeixen els animals, que tal dia es beneeix el terme, que caldria pensar que hi ha a la patrona o sigui ja com un llibre d'instruccions de les tradicions d'aquell poble. Si esteu de sort és possible que a la consuetà vostra, o d'Artà, o al Bisbat trobeu la indicació de la vostra festa.

Nosaltres hem tingut la mala sort –com ja t'he dit– que al segle XVIII per un ritual que feien amb foc dintre de l'Església se'ls va cremar i no tenim l'arxiu tan antic. Però a partir d'abril de 1906 els estudiosos, els etnòlegs, ja van recollir la Festa de la Fia faia i ja està, quatre ratlles, però ja està recollida a la tradició als llibres dels especialistes, però només de primers del segle XX. Això sí que ho podríeu trobar... L'Arxiduc Lluís Salvador, que va córrer per Mallorca, no sé si aquestes tradicions hi va tenir sensibilitat.

També tenim en comú que som municipis de la periferia institucional, tant política con religiosa...

Nosaltres ens hem conservat aquestes tradicions quan en molts llocs s'han perdut, en part, perquè som a la perifèria del bisbat i perquè les ordres que ens van anar donant d'anar reduint aquest tipus de creences doncs, quan nosaltres érem del bisbat d'Urgell quedaven molt lluny de La Seu i, per tant, aquí no es complien gaire. Però quan van crear de nou el bisbat de Solsona també vam quedar a última l'última vora. Llavors,

som dels pocs pobles que ho han conservat. Què és el que passa amb el Pallars dintre del bisbat de La Seu? El Pallars és la comarca que quedava més arraconada i per això hem conservat; perquè a les ordres de no fer-ho es perdien i perquè el dia de Nadal, avui dia una mica; però abans el dia de Nadal la gent no feia turisme, estava al poble on treballen els propis del poble i prou.

És clar! I com gestionareu la qualificació com a Patrimoni Immaterial de la Humanitat?

Nosaltres hi havíem entrat de carambola.

Ha, ha, ha...

Us explico: la gent del Pallars creu que el Pirineu nostre és un Pirineu baix; és a dir, tothom es pensa que el Pirineu de debò és el del seu tros. A nosaltres no ens veuen com a Pirineu i, a més, no sabien ni que existíssim.

Per altra banda, Andorra, a part de la seva particularitat, té algunes pràctiques molt bones. Primera, que és un estat independent i que té diners i ho tenia molt més bé que nosaltres, però anar a Patrimoni de la Humanitat perquè Andorra no en tenia cap. I aquí n'hi havia diversos i a més prenen la iniciativa i tenien els diners suficients per a que aquest projecte pogués tirar endavant. Vaig assistir a una trobada cultural pirinenca quan Andorra va dir que feien això...

– Escolteu, que nosaltres també cremem falles!

– Vosaltres? Quan? No ens n'havíem assabentat!

– A l'hivern... i ells havien fet la memòria per les falles del solstici d'estiu.

D'hivern no n'hi havia!

Estic contestíssim que vosaltres també ho sigueu, perquè sou els tercers de tot el Pirineu. Hi ha més de 60 pobles. I sou els tercers!

Bé, també hi ha l'Aixama d'algun poble d'Alacant...

Sí, ho vaig saber l'any passat al Simposi dels Focs Festius a la Mediterrània...

...En tot cas, tornant al tema. Vam demanar per incorporar-nos i no ens hi van voler. Ens van dir que no. Però llavors vam anar a la Generalitat i ho vam demanar... Nosaltres teníem la festa coneguda com a Festa Tradicional d'Interès Nacional a Catalunya, que és el distintiu màxim que podia atorgar la Generalitat. L'havíem aconseguit l'any 2010. Això està passant el 2012... I a l'últim moment, gairebé amb calçador, com que això ho feia Andorra però hi participava l'Estat espanyol, perquè hi havia Catalunya i també hi havia algun poble d'Aragó, molt pocs, i hi havia França... I a la Unesco li va agradar molt que vinguessin països diferents. Llavors ens hi vam colar i es va fer oficial com a les festes del solstici

d'estiu. I a sota, en una ratlla molt petita que diu: «Amb la particularitat baganense i cerdanyolenca de...» l'any que ve canviaran el nom. Estem en gestions perquè posin dels solsticis, tots dos: estiu i hivern. I ho vam aconseguir així.

En tot cas la UNESCO. Cada sis anys ho repassa. O sigui, quan et donen un títol així no val per sempre; hi ha un període de temps. Normalment crec que són sis anys en què es repassa si es manté autèntic si es fa la salvaguarda,... si s'incorpora algú. Vosaltres per demanar afegir-vos aquí és molt difícil, perquè ho han fet com a festes dels Pirineus.

Moltíssimes gràcies. Hem perdut la noció del temps escoltant-lo. Un vertader gaudi. Aquest és un primer tast. L'any que ve el convidarem a venir a Capdepera. Seguirem en contacte per tal que ens assessori en l'agermanament d'aquesta festa que tenim en comú tan pocs pobles dels Països Catalans».

L'expressió «Alei-alei» Etimologia i ús

Pere Orpí

«...record que fa anys vaig tenir la intuïció de relacionar aquests mots amb el terme litúrgic i festiu 'Al-leluia!' (de l'hebreu 'halleluiah!': alabau el Senyor!), i he pogut comprovar que Coromines va per aquest camí...».

*Ara ve Nadal,
es temps se refresca;
matarem un gall,
torrarem sa cresta.*

Segons el cançoner popular, menjar gall per Nadal forma part de la nostra gastronomia tradicional.

Joan Amades, en el seu *Costumari català*, afirma que «la festa de Nadal, antigament, havia estat de dejuni, com ho eren les grans solemnitats de l'Església. A la gent li costava avenir-se a no poder fer un bon àpat en dia tan solemni i de tanta alegria. Influit pel corrent popular, el concili d'Aquisgran, celebrat l'any 817, va acordar que els capons (pollastres capats de petits per engreixar-los) no havien d'ésser considerats com a carn i que, per tant, els fidels podien menjar-ne per Nadal, sense trencar l'abstinència. Sembla que fou arran d'aquest acord que s'introduí el costum de menjar capó, el qual, amb el rodolar del temps, s'ha convertit en el gall típic de l'àpat d'aquests dies».

En principi, la gent no acabava de veure amb bons ulls el fet de menjar gall per la festa de Nadal, que era considerada una segona Pasqua i, per tant, s'esqueia menjar xot en lloc d'aviram. Però veient que els sacerdots menjaven gall sense cap escrúpol, tothom s'hi va anar acostumant.

Sembla ésser que abans, en molts de llocs, la vesprada de Nadal se solia apallissar i tòrcer el coll a un gall, en càstig d'haver cantat i retret a Sant Pere la seva negació de Jesús. Després, en anar a matines, feien ofrena del gall a l'ofertori, i d'aquí ve que la missa de mitjanit de Nadal fos anomenada 'missa del gall'.

Pel fet que Nadal, pam envant pam enrere, coincideixi amb el solstici d'hivern, quan a l'hemisferi Nord el dia es comença a allargar, hi té un

gran protagonisme el foc com a símbol del sol, així com en té per Sant Joan (24 de juny) amb ocasió del solstici d'estiu.

Record haver sentit cantar a mumare, quan era al·lot pucer:

*Es dissabte de Nadal,
si no em fas llum a matines,
ses coques no seran fines
i llavò te faran mal.*

Això lliga amb una altra cançó que diu:

*Es dissabte de Nadal,
es vespre de ses matines,
acompanyen ses fadrines
es fadrins amb un fanal.*

Segons aquestes cançons, sembla que era costum que els enamorats acompanyassin les al·lotes a matines amb un llum encès, sobretot si vivien a fora vila, ja que aleshores no hi havia electricitat. En compensació, quan tornaven a esser a ca seva les fadrines els convidaven a menjar coca de Nadal.

A més de fanals, a Manacor i a altres pobles s'usaven diversos enginyers per a il·luminar el trajecte, com eren els anomenats 'reïnots'. Segons el Diccionari Alcover-Moll (DCVB), consistien en una «*corda gruixuda, que solia esser un tros de rest de sínia que, untat amb molta pega, servia per a fer llum per anar de nit, sobretot pel camp*». Diu el mateix Diccionari que aquest rest era un «*llogall de sivina cordellada, o de sarments, o de cadena de ferro, que porta fermats els cadufos i volta entorn de la roda d'una sínia*». Tal com escriu mossèn Antoni Mª Alcover a la contarella «*Ses festes de Nadal, en taien bocins i bocins i els amerer ben amerats, dins pega, los deixen assecar, i llavò, en encendre-los, són com antorxes de vent*». El mateix Joan Amades afirma que Mallorca «*per anar a la missa del gall, sobretot per la pagesia, es formen grans colles de veïns, les quals pel camí s'il·luminen amb reïnots*».

És possible que l'antic costum infantil gabellí d'encendre manats de faies el dissabte de Nadal tenguí el seu origen en aquests 'reïnots': almanco el protagonisme del foc i la data nadalenca hi coincideixen. Encara record, com si fos ara, que fa més de setanta anys tota l'al·lotea del capdavall de Vila Roja, dels voltants del *mataderu*, corriem amunt i avall amb un manat de faies encès, cantant (o cridant) amb tota la força allò que ja coneixeu:

*Alei-alei!
penjat amb un cabeí!
Anit, anit,
un gall farcit!*

*Demà, demà,
el mos hem de menjar!
Passat demà
el mos hem d'acabar!...*

Tal vegada, de totes aquestes paraules, les que més enteníem i ens interessaven eren 'gall' i 'menjar', perquè eren temps en què hi havia poc xorrèstic i les festes eren una avinentesa per a posar-nos bé de panxa.

De la paraula 'alei', en canvi, n'ignoràvem totalment el significat, però l'intuíem com una manifestació d'alegria i de festa. El DCVB, en canvi, la recull com una interjecció «*que s'empra per fer befa de qualcú*». I com a substantiu masculí la defineix com a:

- 1) «*Befa que fan de qualcú amb crits*», o
- 2) «*Aluleia, xerradissa forta entre molts*». En aquests sentits la va emprar mossèn Alcover a les seves rondalles, contarelles i escrits al setmanari *La Aurora*, i també altres autors com Frederic Mistral en el seu poema provençal «Mireia», magistralment traduït per la poetessa llucmajorera Maria Antònia Salvà.

Tant Alcover com Joan Coromines, en el Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana, relacionen el mot 'alei' amb 'aluleia' o 'luleia' (altrament escrits 'alulea' o 'lulea'). Coromines afirma que «*a Mallorca han usat aluleia els escriptors més populars del segle XIX, per 'cridòria o xerradissa forta, chacota', 'crits i rialles de befa o alegria'*», i cita alguns autors com Pere d'A. Penya i Llorenç Villalonga.

Sigui com sigui, record que fa anys vaig tenir la intuïció de relacionar aquests mots amb el terme litúrgic i festiu 'Al·leluia!' (de l'hebreu *halleluiah*! alabau el Senyor!), i he pogut comprovar que Coromines va per aquest camí, després d'afirmar que l'Alcover-Moll «*rebutja etimologies improbables però en proposa una altra que encara és més inacceptable*». Coromines presenta el nostre 'alèi' reduplicat com «*equivalent de l'elis-elis! o ela-ela! del Principat, mots de mera creació expressiva*», i els relaciona amb «*aleluia-aluleia*». Afirmar que «*alteracions fonètiques semblants del mot hal·leluia es troben pertot*» i cita la Crònica de Ramon Muntaner (1325) i alguns autors francesos dels segles XIII-XIV.

En resum: la perspectiva de menjar gall farcit (com ara sopa farcida) per Nadal venia a ser equivalent a menjar panades o frit de xot per Pasqua, i ens animava a cridar «*Alei-alei!*» com a sinònim d'«*Al·leluia! Al·leluia!*»

I que sigui per molts d'anys!

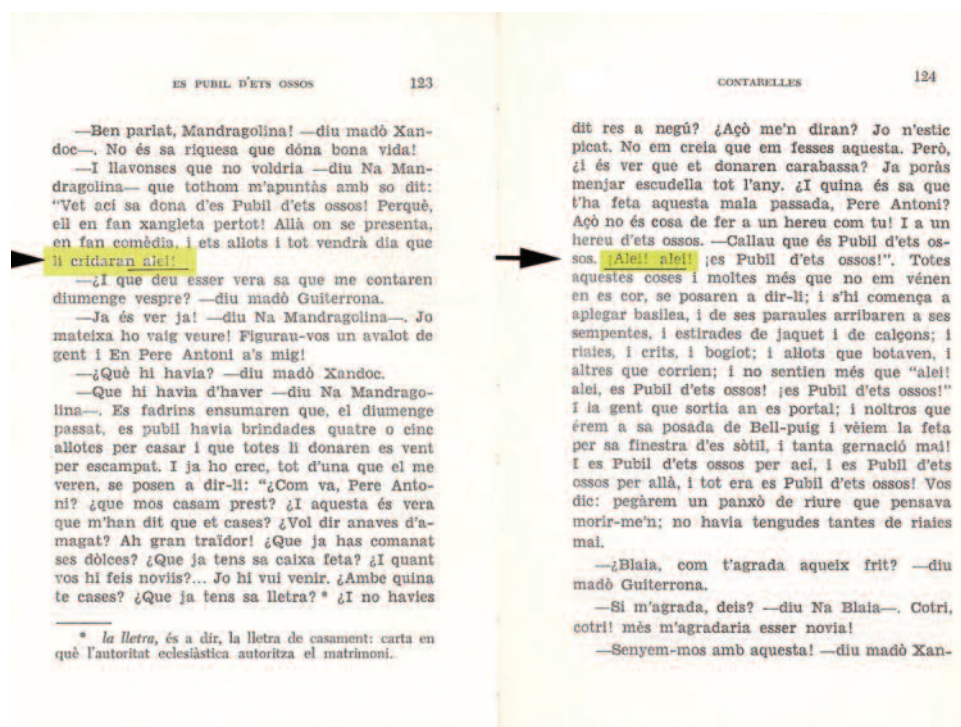
Nadal 2017

L'expressió «Aleí-aleí» en publicacions

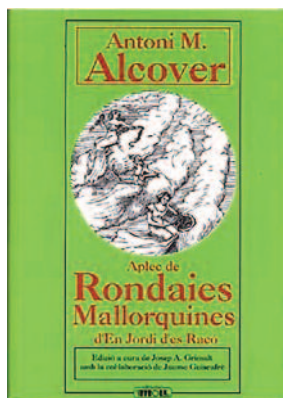
Pere Cortada

**Mossèn Alcover empra aquesta expressió
a les Contarelles i a les Rondalles.
També Federic Mistral al poemari «Mireia»
empra aquesta expressió.**

Mossèn Alcover, l'homenot de la nostra llengua, d'aquells que, com a les rodalles, «cada 500 anys en neix un, i normalment no sura»; l'any 1885, quan tenia 23 anys, va escriure les *Contarelles* d'en Jordi des Recó, tretze narracions que apleguen tants quadres de costums mallorquins. I a la contarella «Es Pubil D'ets Ossos» fa ús d'aquesta expressió en dues ocasions molt seguides:

Article publicat a *Cap Vermell* el 5 de desembre de 2017

A les *Rondalles*, a «S'estudiant de la Cova de Salamanca», torna a emprar aquesta expressió

—Ooooh! Ooooh! —va fer tot d'una, pegant bots i fues, i amb sa barrota que duia, bones ponyides i barrotades!

—El dimoni! El dimoni...! Jesús, sant Antoni! —digueren tots, i fogiren com a rates; i es mestre que també ho donà a ses cames de de nou que li vengué.

L'amo s'aborda an es fogueró per veure si encara salvaria sa botifar-ronada; però casi tota ja estava encesa.

S'estudiant, que només s'era fet una mica enfora, com veu el *dimoni* tan aficat an es botifarrons i que allà tenia es guinneu, se malpena i diu:

—Un dimoni tan afectat de pinyata? No serà d'infern: serà de Sa Canova.

Per veure-ho més cert, li fa la senyal de la creu.

L'amo no se'n temé, remolca qui remolca es caliu cercant botifa-rrons.

S'estudiant se posa a cridar, fent lulea:

—Aleí! Aleí...! Un dimoni que no fuig de la creu...! Un dimoni de per riure...! Aleí! Aleí!

Com ets altres estudiants el sentiren, surten corrents.

L'amo, veent es joc malparat i per por d'un fas de llenya que no el pogués arribar a Sa Canova, deixa es fogueró, i cametes me valguen! per sa dreuera cap a ses cases, maleint s'hora que havia deixat colgar es *mercader* damunt es pedrissos de sa cuina.

Es mestre i ets estudiants encara se pogueren atapir de botifarrons d'es trossos que no eren cremats de tot.

Es mestre va dir a s'artaner:

—No hi ha remei, es vostro fii ha feta sa proesa qui pertocava. Ja està examinat: el vos ne poreu menar en voler.

—Ara mateix —digueren pare i fii; i ja són partits cap a Artà.

Camina caminaràs, de damunt una taruta colombraren una partida de caçadors. Menaven un escodró de cans qui feia por: n'hi havia d'er-vissencs i de llebrers.

—Veis, mon pare —diu s'al·lot—, si vós volfeu, ara poríem fer una bona tibada.

—I de què? —diu son pare.

—Me pareix que se faria envant a valer-mos cent cinquanta lliures.

—Mostrau com...

—Veis, jo tornaré un ca llebrer de primera; me menau per devora aquests caçadors. En moure cap llebre, jo m'hi abord; contrapassaré tots ets altres i l'agafaré. Es caçadors me voldran comprar; vós fareu es des-

Finalment, a «L'amo de so na Moixa», del Tom II, també la utilitza, perquè així li degueren contar:

Això era un Amo de So-Na-Moixa, de s'any de sa neu, criat dins ses erasses, i que menjava faió per llarc. Qualsevol li poria donar entenent que ets ases volaven, i que la Mare de Deu havia nom Juana.

Sa madona havia de dur es calçons, i s'havia de cuidar de tot.

Un diumenge dematí que ella s'en anava a la vila per feines (ell no hi poria anar perquè ets al·lots li corrien derrera i li cridaven **alei**), li digué:

—Mira! has de pensar aixecar sa lloca que tenim posada dins sa botiga. No sia cosa que t'en descuidis, i que s'animalet haja de fer un dejuni mascle, sensa tenir-ne cap obligació.

—Bé, bé, no tengues ansia, respongué es betzol....».

De les *Contarelles* no diu qui les hi contà. Pel que fa a la rondalla «S'estudiant de la Cova de Salamanca», la hi contaren diverses persones de Son Servera i Sant Llorenç. La rondalla «L'amo de so na Moixa», la hi contà sa mare (al cel sia, ella i tots los morts -com ell mateix diu-).

També he trobat l'expressió Alei a *Mireia*, un poemari de Federic Mistral:

EL COMBAT

71

sobre el cristall de l'aigua neta
puja una flor tota soleta
i deixa al raig del sol descloure son botó;
mes, de mirar-la tan polida,
ja l'altra flor se sent llanguida,
i la veureu, d'amor ferida,
que neda tant com pot per a fer-li un petó.

I, tant com pot, va deslliurant-se
dels embolcalls i va acostant-se
fins que ha romput, pobreta!, tots sos lligams estrets.
Lliure a la fi, mes incolora,
amb sa boqueta moridora
besa la flor que l'enamora.
Un bes, i après la mort, Mireia!... I som solets! —

Ella era blanca: ell la mirava...
I, no sabent què li passava,
com un gat fer s'adreça ardit, i en un moment,
la joveneta, esporuguida,
de sa cintura arrodonida
va a decantar la mà atrevida
que ja l'abraça; i ell hi torna novament.

Mes parlem baix, boqueta mia:
potser la brosta escoltaria!...
—Està quiet! — diu ella, lluitant per se'n desfer.
Com més li fuig, més ell s'exalta:
esma perdut al coll li salta
i la pren galta contra galta.
Ella el pessiga, es corba, i fuig d'aire lleuger.

I, un cop ja lluny, la joveneta,
—Alei! alei! — tota burleta —
Alei! ja no m'arribes! — cantava. — Així, tots dos,
a l'horabaixa, a l'hora bruna,
sembraven junts el blat de lluna,
maina florida de fortuna
que al rústec com al rei Déu envia abundós.

—»Si els al·lots feien renou a s'hora de sa sesta, aviat les cridaven: *alei*».
(Xerafi Alzamora Esteva *Tunió*. Artà, 1931)

Sembla que l'expressió té, en la major part dels casos, un to de burla.

Alei-alei: Nadal, infants i foc: Del bisbetó a la passió pel foc

Pere Cortada

L'any passat, quan començarem a entrevistar aquells que han viscut l'*Alei-alei* al cap de set o vuit entrevistats consideràvem que tots contaven el mateix, no aportaven gaires novetats. Cercàrem els més vells, per certificar que molt abans de la II República aquesta tradició ja es feia. Tothom en té un gran i emocionant record. Sempre ho relaten de la mateixa manera i amb la mateixa estructura:

- els pares o padrins anaven a cercar «faies»,
- les assecaven damunt el forn i en feien manats petits,
- el dissabte de Nadal, quan començava a fer fosca, les encenien d'un petit foc que es feia al carrer i, cantant «*alei-alei*», corrien pel carrer.

Alei-alei,
penjant amb un cabell.
Anit, anit,
un gall farcit.
Demà, demà,
el mos hem de menjar.
I passat demà,
el mos hem de acabar.

No hem trobat cap documentació escrita al respecte. Això pot significar que era un fet tan habitual i que sols feien els infants que no tenia més importància.

Així mateix, Llorenç Tous apunta que... «deien si era un costum de quan a la nit de Nadal pujaven a Matines al Castell amb un manat de falles enceses per fer llum».

Era una festa molt senzilla, però amb tots els elements tradicionals atàvics: **la data de Nadal, el foc i els nins.**

Una relació que ve de molt lluny i que sols podem intuir les seves arrels cercant en la història i intentant relacionar-ho amb altres festes o costums semblants d'altres indrets.

El foc

Per molt que parlin de revolucions en la història de l'home, la dominació i el descobriment del foc va ser la més important.

El foc és màgic per als adults. Ves què serà per als infants!

Tots hem badocat davant una foganya contemplant les flames, sempre diferents. Aquesta atracció inexplicable que les flames del foc exerceixen sobre nosaltres fa que atiar el foc ens uneixi a aquella primera tribu que aconseguí domar el foc, però sobretot conservar-lo.

El foc ens atreu, les flames ens fascinen, ens hipnotitzen. Aquesta atracció que tenim cap al foc ens connecta amb mons passats.

«El joc del foc i l'home en el marc de la festa és ambivalent com el mateix foc: d'una banda, existeix un temor que provoca un allunyament del foc i, de l'altra, es manifesta una tendència o impuls irracional que fa acostar-se el màxim al foc. És un joc i un repte en el qual l'home posa a prova la natura i es posa a prova a ell mateix».¹

En certa manera té un cert aire de ritu d'iniciació, d'enfrontament de l'home amb si mateix i de comprovació de les pròpies habilitats i poders. En aquest sentit, es relaciona amb les proves i riscos que els herois mítics han de superar. I també amb l'ambivalència entre festa i risc que cal superar.

I aquesta fascinació irracional pel foc es produeix en l'home del segle XXI que viu en un món tecnificat i racionalitzat, amb un control i un allunyament notables de la natura. El foc simbolitza clarament el descontrol i la força de la natura. Possiblement, aquest gust per jugar amb el foc ens porta a situacions primitives, ancestrals, en les quals l'home s'havia d'enfrontar a la natura sense la tècnica actual. Recordem que la por de l'home al foc és present en molts mites i religions; el Déu dels cristians també castiga amb foc. Per tant, el joc de l'home amb el foc a les festes majors podria funcionar com un exorcisme d'aquest temor ancestral.

I és que un dels components de la fascinació pel foc és el risc. Un risc civilitzat i domesticat per la cultura, però risc, al capdavant. Malgrat que, habitualment, el joc amb el foc no porta conseqüències físiques greus, el fet d'arriscar-se és constant i intrínsec gairebé al concepte de festa i foc.

Totes aquestes conductes reforcen la teoria de determinats antropòlegs sobre l'ambivalència de la festa entre plaer i dolor. S'aconsegueix un plaer com a conseqüència d'haver estat sotmès al dolor o almenys a córrer el risc de rebre dolor.

La nit del 24 de desembre, nit de Nadal, són moltes les poblacions on és costum d'encendre focs, ja sigui en forma de fogueres o bé de torxes fetes amb herbes, una pràctica hereva de mil·lenaris ritus propiciatoris de la fertilitat i d'expulsió del mal. El foc havia estat, i encara és, un element característic de les festes del solstici d'hivern. Segons expliquen els etnògrafs, quan a l'antic Egipte el 25 de desembre era el dia de la nativitat del Sol, segons el calendari julià, els celebrants sortien a mitjanit i cridaven: «La Verge ha parit! La llum està augmentant!». Representaven el Sol naixent amb la imatge d'un nen que presentaven per a la seva adoració i encenien grans lluminàries. Amb la progressiva implantació del cristianisme, l'encesa de focs durant tot el període del cicle nadalenc, de Nadal a Reis, del 21 de desembre al 6 de gener, es va mantenir i ha arribat fins als nostres dies.²

A gairebé tot el món, aquesta nit, juntament amb el sol, també pren força protagonisme l'arbre; ve a ser una mena de festa de l'arbre. Hi ha llocs on s'engalana, en alguns d'altres es crema, en d'altres se'l pega (caga tió) i en molts d'altres s'hi fa tot plegat, però el que és comú arreu és que en surtin lllaminadures, torrons i regals. El ric costumari nadalenc ens ofereix les tres varietats de culte al sol i a l'arbre: engalanar l'arbre de Nadal, cremar la fusta de l'arbre amb un foc a la plaça (o faies) i també pegar-li (sabent que no li fem mal), com si d'un ésser viu es tractés.³

Com assenyala Manel Carrera al llibre *Calendari de festes amb foc*: «A diferents poblacions de l'Alt Empordà encenen fogueres la nit de Nadal. A Sant Llorenç de la Muga (l'Alt Empordà) abans de les Matines s'encén una gran foguera que ha estat preparada dies abans amb piles de fustes i llenya, i troncs d'arbres guardats per a l'ocasió. El foc s'encén hores abans de les dotze de la nit i, després de la Missa del Gall, serveix per fer la tradicional Botifarrada, amb pa, allioli i porró amb vi de bota. El foc permet alleugerir el fred i allargar les tertúlies de la nit, i es manté encès fins ben entrat el cap d'any.

També s'encén una foguera la nit de Nadal a Agullana, a la Jonquera i a Boadella d'Empordà (l'Alt Empordà), on la tradició explica que en temps molt reculats els pagesos hi solien cremar els mànecs vells de les aixades, amb la creença que això assegurava una bona collita per a l'any següent.

Un altre tipus de focs que s'encenen la nit de Nadal són els que tenen per protagonistes a unes teies o torxes, més o menys grans i elaborades segons la població, i fetes amb diferents tipus d'herbes seques. En molts indrets s'utilitzen per anar a la Missa del Gall (relació amb la cançoneta de l'*Alei-alei*?) com si fossin llanternes i s'apaguen a l'arribar al temple, mentre que en d'altres casos s'encenen després de que es proclami el naixement del Redemptor.

Una de les festes amb torxes de la nit de Nadal més destacades, i que ha sofert una revitalització recent, és la Festa de la Fia-faia, que se celebra a Bagà i a Sant Julià de Cerdanyola (el Berguedà). Declarada patrimoni immaterial de la humanitat per la UNESCO, té com a protagonista una intensa cremada col·lectiva de torxes, les «faies? fetes amb una herba anomenada *Cephalaria leucanta*, que es creu que té certs poders purificadors i que s'ha anat a recollir al bosc una setmana abans. L'encesa es fa abans de la Missa del Gall i s'acompanya del càntic: «*Fia-faia, fia-faia, Nostre Senyor ha nascut a la paia!*».

Al País Valencià aquesta espècie de torxes s'anomenen de formes diferents i estan fetes amb blens gruixuts d'espart entortolligats que es passen pels carrers. En alguns casos, com en les atxes de vent, els blens d'espart estan enquitranats per tal que aguantin bé el vent sense apagar-se.

A la Torre de Maçanes i a Xixona (l'Alacantí) i a Relleu (la Marina Baixa) la nit de Nadal es fan rodar les «aixames»: els infants surten al carrer i les encenen movent-les cap per avall i de forma circular. A Onil (la Foia de Castalla), la nit del 24 de desembre se celebra la «Nit dels fatxos». En diverses poblacions de la comarca alacantina d'El Comtat, com Gaianes o Benimassot, aquesta nit els xiquets i xiquetes encenen unes torxes de farigola que es coneixen amb el nom de «xameles».⁴

Ben segur que a les Illes també hi havia tradicions semblants. És una llàstima que no quedi cap vestigi d'aquesta tradició, llevat de l'*alei-alei*.

La festa del solstici d'hivern. De les Saturnàlies paganes al Nadal cristià. El bisbetó? El dia en què els nins comanden

La festa, patrimoni dels déus, moment de comunicació entre l'home i les forces naturals, marc en el qual una societat es reconeix a si mateixa i estreny els seus vincles.

Nadal ha estat considerada una festa dedicada al sol i, com a tal, una de les manifestacions populars que lliguen la festa amb els seus orígens és el foc. Ja des de molt antigament s'havia observat que quan s'acostava l'hivern les nits es feien més llargues i els dies més curts, i que el solstici s'esqueia entre el 21 i el 22 de desembre. És el dia, és el moment de l'any en el qual hi ha menys hores de llum solar. A partir d'aquesta data els dies comencen a allargar-se i per això se celebra el naixement de la llum respecte la foscor. En molts pobles antics de tot Europa celebraven rituals dedicats al sol naixent. El sol era, i és encara, considerat un astre diví que fa germinar les plantes i fa néixer la vida.

En el Nadal un dels elements més importants és el sol, i la representació més estesa del sol és el foc. Els ritus de culte al foc són molt rics, variats i

estesos en diverses èpoques de l'any, especialment als dos solsticis: Sant Joan i Nadal. En el solstici d'hivern té diverses expressions: els focs a les places dels pobles, les fogueres davant les esglésies, i també el tió.

A les Saturnàlies romanes, origen de les festes de Nadal, era costum la inversió dels rols quotidians, la disfressa i l'intercanvi de regals. Així anunciaven la dissolució del vell món (l'any que fineix) i l'adveniment del nou.

El repartiment de regals és un costum associat simbòlicament amb la prosperitat en diverses cultures. Hi ha la creença que donar i rebre béns no és únicament un acte social o econòmic, sinó que propicia l'abundància, les collites generoses i altres dons possibles, entre els quals béns de salvació que es reben en l'altra vida. L'antiga celebració del **Sol Invictus**, culminació d'unes festivitats d'origen agrari, incloïen l'intercanvi recíproc de regals. La festa de la Nativitat, que la va substituir després, tant si se celebrava el 25 de desembre com si se celebra a l'Epifania de gener, presenta aquest mateix tret.

Per neutralitzar les festivitats paganes, l'Església introdueix la nativitat de Crist, naixement i regeneració d'un nou cicle. La nit de Nadal determina el gran canvi amb el qual s'iniciava el rescat de la humanitat, la restauració de l'ordre trencat pel pecat original. Però aquelles festivitats tan arrelades en el ludisme popular no podien desaparèixer, i es tolera la inversió si l'encarnen criatures presumptament innocents i lliures de responsabilitat social: nens i bojos. Són les paròdies litúrgiques dels *officium stultorum* o els *officium asnorum*.

Totes aquestes celebracions hivernals, d'orígens diversos, exalten el nen, el feble (el boig), l'humil (ase inclòs), amb festes presidides per una doble corrent d'idees: negació o inversió de la jerarquia (seguint el missatge cristià de «els últims seran els primers») i sàtira dels costums. Són festes nascudes a l'interior de l'església, que permeten per uns dies l'autoritat efímera dels nens del cor i subdiaques; i tolerades per la jerarquia, almenys fins a la fi de l'Edat Mitjana, quan les prohibicions -especialment durant la Contrareforma- aniran estrenyent el setge fins a fer-les desaparèixer del marc eclesiàstic, si bé seran recollides per companyies laiques, societats burlesques que perpetuen i multipliquen les desfilades urbanes en les quals s'escenifiquen sàtires contra les autoritats municipals i eclesiàstiques.

El conjunt de celebracions infantils profanes era gran i abarcava de finals de novembre a finals de desembre (*caterinetes*, *nicolauets* i *llucietes*), com amb l'elecció dels reis de burla de les festes de Reis i Sants Innocents. En l'àmbit religiós aquest tipus de celebració es materialitza en l'elecció de «reis» de broma per un període de temps limitat: un «bisbetó», en el cas de les catedrals, o un «abató», en el cas dels monestirs i altres comunitats religioses. Sembla que aquesta elecció d'un bisbetó s'havia celebrat en totes les catedrals d'Europa durant l'Edat Mitjana.

A casa nostra se celebrava, almenys, a la Seu de Palma. El dia 6 de desembre els escolans es reunien per elegir qui d'entre ells havia de fer de bisbe. El «Bisbetó» nomenava ajudants entre els seus companys però no començava de forma oficial el seu «regnat» fins al vespre del dia 27 de desembre. A partir d'aleshores, tant ell com els seus companys oficiaven, sermonejaven, beneïen i organitzaven processons tal com si fossin clergues de veritat. Els problemes derivats del caràcter irreverent i d'inversió dels papers va provocar que en molts indrets la festa es deixés d'organitzar. El costum es va mantenir en aquelles comunitats que van entendre que allò era només un moment d'excepcionalitat en la vida de la comunitat. Una d'aquestes fou la de Montserrat. En altres indrets d'Espanya se celebra «el Obispillo»

Vés per on que l'*Alei-alei* no tenguí quelcom d'aquesta reminiscència del poder infantil per un dia, o per unes hores, on comanden els més petits.

La qüestió és com s'ha pogut perdre una tradició com aquesta?

«Canvien els temps, els carrers ja són dels cotxes, hi ha fanals als carrers, canvien els costums...», ens contaven els més vells.

Cal recuperar aquesta festa, aquesta tradició única a Mallorca, com molts d'altres fets que fan de Capdepera una illa dins d'una altra illa.

Si la festa és un referent cultural dels qui viuen en una comunitat, aspira a aconseguir la integració social de tots aquells que la vulguin viure. Sobretot de les generacions joves.

Si en la festa de l'*Alei-alei* els protagonistes són els més petits i l'element definidor de la festa és el foc, el resultat, ben segur que era i ha de ser, una mena de ritus iniciàtic: la superació de la por, ser capaços de dominar un perill a través d'un joc.

Un «ja ets gran», «ja ets capaç de»,... el concepte de si mateix s'incrementa individualment i col·lectivament. Així hom pertany a un col·lectiu que és capaç d'abordar qualsevol tasca. Per tant, l'infant, nin o nina, desenvolupa també confiança en si mateix, valoració que mantindrà en el record durant tota la vida, com ho han fet aquells que ens ho han contat i que volen compartir l'experiència a fi que les generacions més joves tornin a experimentar aquelles sensacions.

Res més bell. No calen més raons per recuperar aquesta festa.

I per molts d'anys!

Referències bibliogràfiques

Notes 1, 2, 3, 4: CARRERA I ESCUDÉ, Manel (2012). *Calendari de festes amb foc*. Botarga Produccions. Barcelona.

<http://www.festes.org/index.php>

Bibliografia

BLANCH, Jordina (2003): *Tocats de foc. Simbologies festives i vïbries ancestrals*. Edicions El Mèdol. Barcelona

CARRERA I ESCUDÉ, Manel (2012). *Calendari de festes amb foc*. Botarga Produccions. Barcelona.

TOUS, Llorenç (2013): *Memòries gabellines*. Lleonard Muntaner Edicions. Palma.

El càrritx i les faies de l'*Alei-alei*

Les faies són la flor del càrritx, *Ampelodesmos mauritanica*. Aquesta planta en català també rep el nom de *Carç*. *Carcera*. *Càrritx*. *Faió*. *Fenassa*. *Xirca*.

El **càrritx** és una planta molt abundant a Mallorca. El seu hàbitat és el bosc i la garriga, des de la vora de la mar fins als cims més alts de la Serra de Tramuntana. Forma el típic paisatge de les nostres muntanyes. S'ha estès afavorida pels incendis, ja que és la primera planta que torna a brotar quan la resta és cremat. Es tracta d'una gramínia de grans dimensions, de fulles aspres al tacte que poden arribar a tallar la pell de les mans, si l'agafam sense cura. L'època de floració és abril, maig i juny.

Abans els padrins anaven a segar *faies* per a l'*alei-alei*, quan encara eren verdes. També era una manera més de mantenir el bosc net.

Llavors, es duïen al forn perquè s'assecassin i, fins i tot, es torrassin una mica. Es posaven damunt o dedins, una vegada cuit el menjar, per aprofitar la calor residual.

Finalment, es feien manats de 5-6 cm de diàmetre (les havien d'agafar infants de menys de 12 anys) i se'n doblgava la part de dalt per tal que a l'hora d'encendre-les poguessin prendre amb més facilitat.

Taller on fan manats de faies

Feix de faies

La Data

Tothom coincideix que l'*Alei-ale* i es feia dia 24 de desembre, entrada de fosca. El dissabte de Nadal, abans de les Matines que començaven a mitja nit. Una data que abans del calendari Gregorià era dia 21 de desembre i coincidia amb el solstici d'hivern.

Capdepera té una gran tradició en les festes del cicle de Nadal. La patrona del poble, la Mare de Déu de l'Esperança, se celebra dia 18 de desembre, una setmana abans de Nadal.

A l'hora de recuperar la festa de l'*Alei-alei*, hem considerat impossible fer-la dia 24 de desembre atès que les Matines s'han avançat a les 19h i per tant coincidirien les dues celebracions.

Per tant hem considerat que celebrar l'*Alei-alei* el darrer diumenge abans de Nadal era l'opció més adient ja que optam per una data fixa i de referència, continua emmarcada dins les festes del cicle de Nadal i així contribueix i participa d'elles recuperant un espai sense fer nosa a ningú.

L'experiència i la participació d'aquests dos darrers anys (2018 i 2019) ens referma amb la convicció que és la data adient.

Per què l'Alei-alei ha de ser una festa d'interès cultural

L'Alei-alei mereix ser catalogada com a **festa d'interès cultural** pel Consell de Mallorca, donat que:

– S'ha recuperat en dos anys, després de 50 anys de no haver-se celebrat, i en aquest breu espai de temps ha adquirit una gran vitalitat i s'ha tornat a convertir en un senyal d'identitat de Capdepera.

– Té tots els elements que defineixen una festa:

- **Cançó:** *alei-alei...*
- **Material:** flor del càrritx (faies)
- **Element:** manat de falles (faies).
- **Procés de preparació:** segar les *faies*, assecar-les i fer els manats.
- **Protagonistes:** els infants.
- **Espai:** carrers del municipi.
- **Tradició:** contada per tots aquells que, a dia d'avui, tenen més de 55 anys.
- **Data:** el darrer diumenge abans de Nadal.

– És l'única festa que celebra el solstici d'hivern amb foc i amb uns rituals i característiques molt definides a Mallorca.

– Té unes arrels precristianes (paganes) que s'han imbricat al llarg del temps en la tradició cristiana de les festes de Nadal. El mateix nom, *alei-alei*, és una contracció de la paraula *al·leluia*.

– Té grans semblances i una relació intensa amb altres festes o celebracions de la Mediterrània; en concret, amb la festa de la **Fia-faia** de Bagà i de Sant Julià de Cerdanyola (declarades Patrimoni Immaterial de la Humanitat per la Unesco) i de **les aixames** de Xixona (Alacant).

Àlbum Fotografic

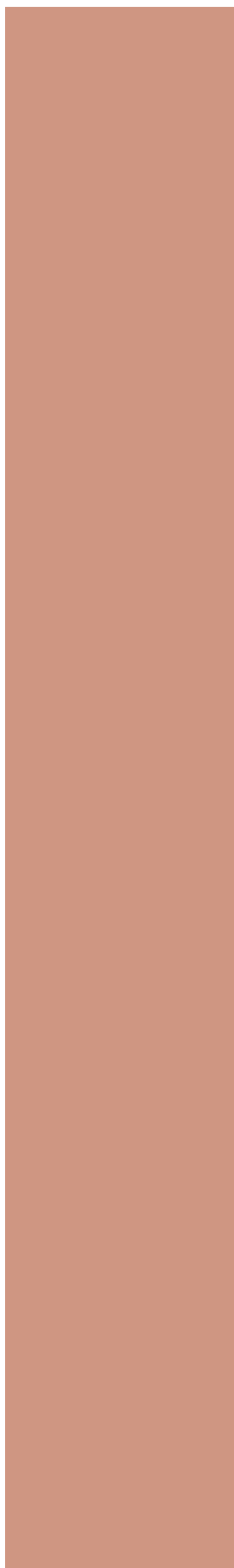

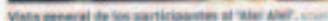

Pequeños y adultos no quisieron perderse el *Mel Añel*, a...

► El ritual 'gabelli' recuperado el año pasado gana adeptos ► Antiguamente se celebraba durante la Nit de Nadal

El recordado, que se le vio ampliado en esta segunda edición, terminó en la Plaza de Oriente. A su llegada, con el cañón prácticamente contaminado, se ocharon los restos al fuego y los muertos atrozados saltaron sobre las brasas de la hoguera.

Alma, a la mala pregunta con su
vicio a las escuelitas. Por ello, entre
años todos ya se salían la lengua.
Alí, Alí. Alguierome esta tra-
dición paraba a los jóvenes por
huertadas en Capdepera sobre
de la casa de Nochebuena. La
idea de recuperar la tradición
murió después de que la UNES-
CO declarara las fallas del Pirineo
Patrimonio Inmaterial de la
Humanidad. El Alí Alí solo se
cabeleó en Capdepera y en algu-
nos pueblos del Pirineo catalán.
Un grupo de gentes, con Joana
Colomé a la cabeza, decidieron
recuperar el Alí Alí, que tiene
un origen en la fiesta romana

Diàrio de Mallorca

Capdepera recupera con gran éxito su tradición del 'Alei-alei'

► Se cree que podría tener conexión con una fiesta similar de los Pirineos

DEL CAPO CAPDEPERA

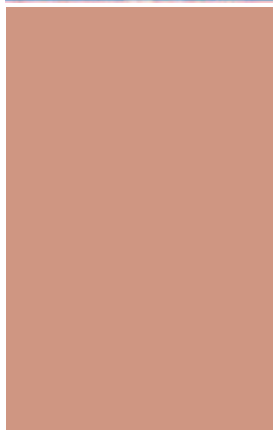
■ 'Alei, alei, penjant amb un cabell. Anit, anit, un gall farcit. Demà, demà, el mos hem de menjar. I passat demà, el mos hem d'ocubar.' El pueblo de Capdepera volvió ayer, domingo, a cantar esta canción. Tras más de treinta años se recuperó con notable participación y animación tan singular tradición, que podría tener conexión directa con otra que se celebra en los Pirineos y que ha merecido la declaración de Patrimonio Inmaterial de la Humanidad por parte de la Unesco.

Los promotores del rescate de la peculiar costumbre fueron la Obreria de l'Esperança, la Associació Cultural Cap Vermell y la Associació Empresarial de Capdepera, con la colaboración del Ayuntamiento. En jornadas previas ya se visitaron centros educativos para atraer a los alumnos.

Finalmente, ayer, sobre las 17.30 horas, se encendieron las llamadas *faies*. La plaza Vella, las escaleras del Pla d'en Cosset y plaza de l'Orient, los escenarios principales. El ilustre lingüista, folclorista y mossèn Antoni M. Alcover ya explicó en una obra suya esta tradición de la Nit de Nadal.

Escenas de la fiesta 'Alei-alei' rescatada ayer domingo. **DEL CAPO**

Alei-alei. La tradició recuperada

Vídeo-documental de 30 minuts, realitzat per Suso Rexach.

Clicant sobre la imatge es pot visionar el documental.

Aquí hi trobareu el testimoni de:

- Jeroni Alzina Garau
- Antoni Flaquer «Coix»
- Joana Colom Brunet
- Jaume Fuster Alzina
- Josep Fuster Alzina
- Elionor Gómez-Quintero Garau
- Bartomeu Melis Melis
- Pedro Melis «Colom»
- Mateu Morey Guiscafré
- Pere Orpí Ferrer
- Pedro Orpí «Blai»

explicant les seves experiències de quan feien l'*alei-alei*.

Alei-alei

Capdepera. Nadal 2018

Recuperam tradicions!

Diumenge 16 de desembre

A les 11h a la plaça de l'Orient: taller de faies
A les 17,30h al portal del Castell: encesa de faies i

Alei-alei fins a la plaça de l'Orient

Ho organitza: Obreria de l'Esperança, Obreria de Sant Antoni,
Associació empresarial de Capdepera i Ass Cultural Cap Vermell

Hi col·labora:
Ajuntament de Capdepera

Edats
recomanades
de 6 a 10 anys
Sempre amb
adults.

CAP VERMELL

Biblioteca Digital / 51